

SOSIAALITYÖN KÄYTÄNTÖTUTKIMUKSEN EPISTEMOLOGISET LÄHTÖKOHDAT – KRIITTINEN LUENTA

Maria Tapola-Haapala: *VTT, yliopistonlehtori, Helsingin yliopiston Avoin yliopisto*
maria.tapola@helsinki.fi

Janus vol. 23 (2) 2015, 151–174

 Janus

Tiivistelmä

Artikkelissa analysoidaan Helsingin yliopiston piirissä laadittuja sosiaalityön käytäntötutkimusta käsitteleviä tekstejä erityisesti niissä esille tuotujen epistemologisten lähtökohtien näkökulmasta. Aluksi kuvataan, kuinka tietoa ja tiedontuotantoa on käsitelty kyseisissä teksteissä. Tämän jälkeen käytäntötutkimuksen epistemologisia lähtökohtia tarkastellaan suhteessa eräisiin yleisiin tieteenfilosofitutkimusmetodologisiin paradigmoihin: sosiaaliseen konstruktionismiin, postmoderniin ajatteluun, pragmatismiin, positivismiin ja kriittiseen realismiin. Artikkelin lopussa pohditaan joitakin jännitteitä ja eettisiä kysymyksiä, joita käytäntötutkimuksen epistemologisten lähtökohtien kuvausten pohjalta voidaan nostaa esille. Käsiteltävinä ovat käytäntötutkimukseen mahdollisesti liittyvä relativismi, pragmatistisen ja dialogisen lähtökohdan tarjoamat (osittaiset) ratkaisut relativismin ongelmaan, käytäntötutkimuksen suhde yhteiskunnallisiin rakenteisiin sekä osallistujien roolit käytäntötutkimusprosesseissa.

KÄYTÄNTÖTUTKIMUSTA TARKASTELEMASSA¹

Viimeisten 10 vuoden aikana käytäntötutkimuksesta on tullut yksi niistä käsitteistä, joiden puitteissa sosiaalityön tutkimusta on Suomessakin pyritty uudistamaan. Käytäntötutkimuksen nousu on kytketty tiedemaailman yleisempiin muutoksiin, esimerkiksi tutkimuksen ja käytännön toiminnan vuorovaikutusta korostavaan ”käytäntökäänteeseen” ja uuden yliopistolain (24.7.2009/558, § 2) mainintoihin yliopiston yhteistyöstä muun yhteiskunnan kanssa sekä tutkimustulosten yhteiskunnallisen vaikuttavuuden edistämisestä (Satka 2012; Satka 2015). Käytäntötutkimuksen yhdeksi keskeiseksi piirteeksi onkin

määritelty käytännön ja tutkimuksen yhteistyö (esim. Helsinki Statement on Social Work Practice Research 2013).

Artikkelissani tarkastelen sosiaalityön käytäntötutkimuksen epistemologisia sitoumuksia sellaisina kuin ne on suomalaisessa käytäntötutkimusta koskevassa keskustelussa – tarkemmin sanoen Helsingin yliopiston piirissä tuotetuissa käytäntötutkimusta esittelevissä ja tarkastelevissa teksteissä – ymmärretty. Kysyn, millaisina käytäntötutkimuksen epistemologisia sitoumuksia kuvataan, millainen on käytäntötutkimuksen epistemologisten sitoumusten suhde suomalaisen sosiaalityön kannalta keskeisiin tieteenfilosofisiin suuntauksiin ja millaisia tiedontuotantoon liittyviä jännitteitä ja eettisiä kysymyksiä käy-

täntötutkimuksen epistemologisten sitoumusten kuvausten pohjalta on nostettavissa esille.

Epistemologisilla sitoumuksilla viitataan ennen kaikkea siihen, millaisia tiedonhankinnan tapoja käytäntötutkimuksen piirissä on korostettu ja millaisia näemyksiä käytäntötutkimuksella saadun tiedon luonteesta on esitetty (epistemologian käsitteestä ks. esim. Steup 2005). Käytännössä tarkastelemiani seikkoja ovat määrittäneet paljon käytössäni olleet käytäntötutkimusta käsittelevät tekstit ja niiden tapa lähestyä epistemologisia kysymyksiä. Esille tulevat ennen kaikkea käytäntötutkimuksen suhde eri tiedonlajeihin sekä tiedontuotannon prosessit. Kiinnitän huomiota myös eräisiin sellaisiin epistemologisiin kysymyksiin, jotka käytäntötutkimusta koskevan julkisen keskustelun piirissä on pitkälti sivuutettu.

Virikkeenä tarkastelulleni on toiminut omassa väitöstutkimuksessani (Tapola-Haapala 2011) hyödyntämäni kriittisen realismin teoriasuuntaus. Kriittiseen realismiin olen tunnistanut liittyvän käytäntötutkimuksen kannalta osittain jännitteisiä tai ainakin epäselviä, muun muassa relativismin kysymykseen liittyviä, piirteitä. Muutoin oma asemani suhteessa käytäntötutkimukseen on ollut pitkälti sivustaseuraajan, lyhyehköä käytäntötutkimuksen yliopistonlehtorin sijaisuutta lukuun ottamatta. Tuolloiseen opetustyöhöni sisältyneen opiskelijoiden käytäntötutkimusten ohjaamisen lisäksi olen ollut tutkijana mukana yhdessä pienehkössä käytäntötutkimusprosessissa ja reflektoinut tutkimusprosessia ja tähän liittyen käytäntötutkimuksen erityispiirteitä (julkaisu tulossa).

Artikkelini on luonteeltaan teoreettis-analyttinen. Tarkastelun lähtökohtana toimivat Helsingin yliopiston piirissä tuotetut sosiaalityön käytäntötutkimusta yleisesti käsittelevät tekstit, eivät varsinaiset empiiriset käytäntötutkimukset. Olen ottanut mukaan myös sellaisia tekstejä, joissa kirjoittajina on helsinkiläisten toimijoiden lisäksi muista maista tulevia käytäntötutkimustoiminnan (*practice research*) parissa toimivia henkilöitä. Tämän myötä luettaviksi ovat tulleet muun muassa käytäntötutkimuksesta laaditut kansainväliset julkilausumat (Practice Research: The Salisbury Statement 2012; Helsinki Statement on Social Work Practice Research 2013).

Helsinkiläiseen rajaukseen olen päätenyt sekä tekemiäni tietohakujen pohjalta että sen vuoksi, että juuri Helsingin yliopisto ja tähän organisatorisesti kytkeytyvät Heikki Waris – instituutti (ks. Heikki Waris – instituutti 2015) ja Mathilda Wrede – institutet (ks. Mathilda Wrede – institutet 2015) ovat profiloituneet käytäntötutkimuksen käsitteen käytössä. Helsingin yliopistossa on yksi suomen- ja yksi ruotsinkielinen sosiaalityön professori, jonka opetus- ja tutkimusala on käytäntötutkimus. Lisäksi 2,5 yliopistonlehtorin opetus ja tutkimus ovat suuntautuneet käytäntötutkimukseen. Sosiaalityön opiskelijoille käytäntötutkimuksen käsite tulee tutuksi muun muassa käytäntötutkimuksen opintojaksolla, jossa opiskelijat laativat yhteistyössä jonkin sosiaalityön työyhteisön kanssa oman käytäntötutkimuksensa (ks. Kääriäinen 2012; Opiskelijoiden käytäntötutkimuksia 2015). Ensimmäisen kerran helsinkiläistä käytäntötutkimuksen ideaa esiteltiin laajasti usean artikkelin

voimin vuonna 2005 ilmestyneessä Sosiaalityön käytäntötutkimus – kirjassa (Satka ym. 2005a; helsinkiläisen käytäntötutkimuksen synnyn organisatorisesta kontekstista ks. Webber ym. 2014, 635–636). Käytäntötutkimuksellisen lähestymistavan varhaisempina juurina voidaan pitää muun muassa 1980-luvulla kehitettyä tutkivan sosiaalityön ideaa sekä opetusosiaalikeskustoimintaa (Rajavaara 2005).

Tarkasteluni lähtökohtana ovat julkiset tekstit olen etsinyt tekemällä tietohaut Kotimaisessa artikkeliviitetietokannassa Artossa (hakusanoina 'käytäntötutkimus' ja 'praktikforskning') sekä kansainvälisissä sosiaalityhteellisissä tietokannoissa Social Services Abstracts, AgeLine (EBSCO) ja ASSIA Applied Social Sciences Index and Abstracts (hakulausekkeena "practice research" and Finland). Näiden hakujen tuottamat sosiaalityön käytäntötutkimuksen kannalta relevantit lähteet olivat kaikki Helsingin yliopiston piiristä, ja myös tekemäni vapaamuotoinen tietohaku Google-hakukoneella (käytäntötutkimus and sosiaalityö) viittasi käytäntötutkimuksen käsitteen vahvasti helsinkiläiseen luonteeseen. Tämä ei toki sinänsä tarkoita, etteikö samankaltaista sosiaalityön tutkimuksen kehitys- ja uudistustyötä tehtäisi myös muualla Suomessa. Kysymys on mahdollisesti ennen kaikkea siitä, kuinka toimintaa käsitteellistetään.

Kerätäkseen mahdollisimman laajasti Helsingin yliopiston piirissä laadittuja käytäntötutkimusta käsitteleviä tekstejä täydensin tekemiäni tietohakuja käymällä läpi Helsingin yliopiston sosiaalityön oppiaineen käytäntötutkimuksen kannalta keskeisen henkilöstön

(käytäntötutkimuksen professoreina ja yliopistonlehtoreina työskentelevät tai työskennelleet) julkaisuluettelot yliopiston Tuhat-tutkimustietokannan kautta. Nähdäkseni näillä tietohauilla kerätyt lähteet muodostavat varsin kattavan helsinkiläistä käytäntötutkimusymmärrystä esittelevän tekstikoelman². Rajoituksia aineiston kattavuudelle tuottaa kuitenkin esimerkiksi se, että käytäntötutkimusta on saatettu jossain määrin käsitellä myös sellaisissa teksteissä, joiden otsikko tai hakusanat eivät tähän suoraan viittaa. Myös edellä mainittu kansainvälinen tietohaku ["practice research" and Finland] on siinä mielessä summittainen, ettei Suomessa kirjoitettujen käytäntötutkimusta käsittelevien artikkelien asiansanaksi ole välttämättä merkitty maata.

Lähteistäni olen rajannut pois empiiriset käytäntötutkimukset, ja keskityn artikkelissani siis käytäntötutkimusta yleisellä, teoreettisella tasolla luonnehtiviin teksteihin. Pois olen jättänyt myös joitakin artikkeleita, jotka taustoittavat esimerkiksi historiallisesti käytäntötutkimuksen kanssa yhdenmukaiselta vaikuttavaa ajattelua mutta joissa käytäntötutkimuksen epistemologisia kysymyksiä ei kuitenkaan käsitellä suoraan tai niitä käsitellään lähinnä kysymyksiä esittäen. Kyseiset artikkelit (esim. Walls 2005; Rajavaara 2005; Karvinen-Niinikoski 2005; Haverinen 2005) on julkaistu ennen kaikkea käytäntötutkimuksen käsitteen lanseeraneissa Sosiaalityön käytäntötutkimus – kirjassa, mutta tähän ryhmään on kuulunut myös eräitä muita lähteitä. Samainen Sosiaalityön käytäntötutkimus –kirja sisältää niin ikään artikkeleita, joissa esitellään erilaisia tutkimus- ja kehittämishankkeita, joiden suoraa yh-

teyttä käytäntötutkimuksen käsitteeseen ei juurikaan avata.

On tärkeää huomata, että keskittymisen käytäntötutkimusta yleisesti tarkasteleviin teksteihin piirtää käytäntötutkimuksesta omanlaisensa kuvan, joka on mahdollisesti erilainen kuin olisi saatu empiirisiä tutkimuksia analysoimalla. Nämä tekstit konstruoivat erityisesti sitä, millaisina yliopistossa työskentelevät henkilöt näkevät käytäntötutkimuksen ja sen ihanteet ja mihin suuntaan he haluavat sitä viedä. Samalla tekstit muodostavat suhteellisen selvärajaisen käytäntötutkimusta käsittelevän lähteistön. Mikäli tarkasteltavina olisivat empiiriset käytäntötutkimukset – erityisesti siten, että mukana olisivat mitkä tahansa tutkimukset, joita niiden tekijät pitävät käytäntötutkimuksina – avautuisi eteen huomattavasti monitahoisempi näkökulma käytäntötutkimukseen. Käytännössä käytäntötutkimuksen käsitettä on käytetty tai siihen viitattu varsin erilaisten ja erilaisia teoriaperinteitä ja tutkimusasetelmia hyödyntävien hankkeiden yhteydessä. Osassa näistä käytäntöyhteys on määritelty yleisesti esimerkiksi haluksi tutkia sosiaalityön käytäntöjä sekä haluksi tehdä käytäntöä hyödyttävää tutkimusta (esim. Poikela 2010, 6; Nummela 2011, 13; Lunabba 2013, 16). Joissakin hankkeissa käytäntötutkimuksellisuus taas on merkinnyt esimerkiksi voimakkaammin tutkijalähtöisistä tiedonkeruu- ja analysointitavoista poikkeavia tutkimusasetelmia ja tutkimustulosten julkaisumuotoja (ks. esim. Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Soccan sivuilla käytäntötutkimushankkeiksi nimetyt Hyvän olon tila - kehittämisohjelma 2012–2013; Kehä II³).

Tarkastelemani käytäntötutkimusta käsittelevät tekstit on kirjoitettu noin 10 vuoden sisällä. Tarkastelussani en kuitenkaan käsittele käytäntötutkimuksen ajallisia kehityskulkuja, sillä käytäntötutkimuksen epistemologiaan liittyvät ne eivät nähdäkseni ole kovinkaan selvästi havaittavia: eri aikoina esille tuodut käytäntötutkimukselliseen tietoon liittyvät kuvaukset ovat samansuuntaisia ja usein suhteellisen yleisluontoisia tai esimerkinomaisia esitettyjä. Pääsääntöisesti käytäntötutkimusta käsittelevissä teksteissä on kartettu tarkkoja käytäntötutkimuksen määritelmiä ja rajauksia, minkä kanssa selkeiden paradigmuutosten jäljittäminen olisi niin ikään ristiriidassa.

Tarkasteluni olen toteuttanut lukemalla lähteinäni olevat tekstit huolellisesti poimien näistä erityisesti epistemologisia kysymyksiä käsittelevät kohdat. Näiden poimintojen pohjalta olen laatinut käytäntötutkimuksen keskeisten epistemologisten piirteiden kuvauksen, josta on rakentunut artikkelin luku ”Tieto ja sen tuottaminen”. Tästä olen edennyt tarkastelemalla käytäntötutkimuksen suhdetta suomalaisen sosiaalityön kannalta keskeisimpiin tieteenfilosofis-tutkimusmetodologisiin suuntauksiin, mikä on tarkoittanut sekä käytäntötutkimusta käsittelevissä teksteissä julki-lausutusti esille tuotujen käytäntötutkimuksen tieteenfilosofisten sitoumusten esitlemistä että edellisessä luvussa esiteltyjen käytäntötutkimuksen yleisten epistemologisten piirteiden analysoimista suhteessa eräisiin tieteenfilosofis-tutkimusmetodologisiin suuntauksiin. Käsittelemäni suuntaukset, joihin käytäntötutkimuksen epistemologisia lähtökohtia peilaan, olen hahmottanut suomalaisen akateemisen sosiaalityön

lähihistoriaa tarkastellen. Esille tulevat sosiaalinen konstruktionismi sekä postmoderni yhteiskuntafilosofia, jotka ovat vahvasti vaikuttaneet Suomessa sosiaalityön tutkimukseen sen 1990-luvulla tapahtuneesta vahvistumisesta alkaen (ks. esim. Karvinen ym. 2000; Mäntysaari & Haaki 2007; Karvinen-Niinikoski 2009). Huomiota saa myös viime vuosina sosiaalista konstruktionismia jossakin määrin haastamaan pyrkinyt kriittinen realismi (kriittisestä realismista sosiaalityön tutkimuksessa Suomessa ks. esim. Pekkarinen 2010; Tapola-Haapala 2011; Lunabba 2013). Viitataan myös lyhyesti positivistia piirteitä omaavaan tutkimusnäkökulmaan, jonka on uumoiltu olevan vahvistumassa sosiaalityön työmenetelmien tieteellistä arvioimista korostavan näyttöperustaisuuden (*evidence based*) ajatuksen myötä (esim. Raunio 2009, 162–163). Käytäntötutkimuksen teksteistä esille nousevat erityisesti pragmatismi ja dialogisuus.

Käytäntötutkimuksen tieteenfilosofisten suhteiden käsittelemisen jälkeen siirryn tarkastelemaan käytäntötutkimuksen epistemologisiin sitoumuksiin kytkeytyviä jännitteitä ja eettisiä kysymyksiä. Nämä kysymykset, jotka pitkälti kietoutuvat relativismin teemaan, olen nostanut esille tekemäni tarkastelun aikaisempien vaiheiden pohjalta. Mahdollisina vastauksina relativismin kysymykseen pohdin tässä yhteydessä muun muassa pragmatistista ajattelua ja dialogisuutta, jotka on nähty käytäntötutkimukselle läheisinä. Tarkastelun kohteina ovat myös käytäntötutkimusprosessin osallistujien roolit sekä yhteiskunnallis-rakenteellisen ymmärryksen suhde käytäntötutkimuksen ideoihin.

TIETO JA SEN TUOTTAMINEN

Eräs käytäntötutkimusta käsitteleville teksteille luonteenomainen piirre on pyrkimys eri tiedonlajien välisten hierarkioiden rikkomiseen. Käytäntötutkimuksesta on todettu muun muassa haettavan ”kolmatta tietä”, jossa ”akateeminen tieto ja käytännön kokemuksissa karttunut asiantuntijatieto nähdään keskinäisessä ja dialogisessa yhteydessään niin että kumpainkin hyväksyy ja antaa arvon toisen ominaislaadulle” (Saurama & Julkunen 2009, 302). Sympatiaa on esitetty ajatukselle, jonka mukaan tieteellinen tieto muotoutuu arkisissa käytännöissä vuorovaikutuksessa muiden tiedonlajien kanssa (mt., 303). Tukea tähän on haettu muun muassa pragmatismiin piiristä, jolloin on korostettu esimerkiksi John Deweyn kritisoineen eurooppalaiseen tieteenfilosofiaan sisällyntää rationaalisen ajattelun ja tieteellisen tiedon ylivaltaa (Saurama & Julkunen 2009, 297; Deweyyn kohdistuneesta kiinnostuksesta käytäntötutkimuksen piirissä myös esim. Julkunen 2014; Satka 2015). Vaikutteita on saatu niin ikään Habermasin (1987) herruudesta vapaan kommunikaation ideasta ja tämän edelleenkehittelyistä, jotka kytkeytyvät käytäntötutkimuksessa keskeisiin vuorovaikutukseen ja ”osallistujien tasavertaiseen keskusteluun muutoksen aikaansaamiseksi” (Saurama & Julkunen 2009, 300).

Yhtenä keskeisimmistä käytäntötutkimuksen piirteistä on nostettu esiin yhteistyössä tapahtuva tiedonmuodostus. Tärkeänä pidetään, että mukaan kutsutaan laaja verkosto henkilöitä, joita tarkasteltava ilmiö koskettaa (Julkunen 2014). Käytäntötutkimuksen tiedonmuodostusprosesseja on kuvattu muun

muassa korostaen käsitteitä ´vuoro-vaikutus´ ja ´tasavertainen keskustelu´ (Saurama & Julkunen 2009, 300), ´dialogi´ (Julkunen 2011, 71–72; Kääriäinen 2012, 91) ja ´demokraattinen dialogi´ (Saurama & Julkunen 2009, 305; Julkunen 2011, 64). Osallistavassa ja kollektiivisessa tiedonmuodostuksessa kaikkia toimijoita – ”palvelujen käyttäjiä, muita kansalaisia, ammattilaisia, palveluiden tuottajia sekä hallinnon ja vapaasektorin toimijoita” – pidetään osallisina (Saurama & Julkunen 2009, 305; myös esim. Satka ym. 2005b, 12) ja näiden rooleja tasavertaisina (Kääriäinen 2012, 92). Osallistujista saattaa tulla myös kanssatutkijoita (Saurama & Julkunen 2009, 305). Tavoitteena on kanssatutkijoiden löytäminen niin akateemisista yhteyksistä kuin käytännön toimijoiden ja palvelunkäyttäjien piireistä (Driessens ym. 2011, 80). Käytäntötutkimuksen uusimmassa kansainvälisessä julkilausumassa (Helsinki Statement on Social Work Practice Research 2013) viitataan muun muassa Bent Flyvbjergin (2001) ”the science of the concrete” – ideaan, johon todetaan kuuluvan dialogi ”tutkittavien, toisten tutkijoiden, päätöksentekijöiden kuten myös muiden kentän keskeisten toimijoiden kanssa”. Tähän liittyy tutkimustuloksista keskusteleminen ja niiden arvioiminen monien toimijoiden kesken (mt.).

Edellä kuvaillut dialogisuutta painottavat näkökulmat korostavat käytäntötutkimuksen tutkimuksenteon käytäntöjä uudistamaan pyrkivää luonnetta. Toisaalta käytäntötutkimuksen piirissä on tuotu esille myös sitä, kuinka käytäntötutkimuksen tulee olla ”tieteellisesti pätevää” ja sitä tulee tehdä ”tieteellisin menetelmin” (Driessens ym. 2011,

78–79). Käytäntötutkimuksen prosessin jokaisessa vaiheessa on todettu hyödynnettävän relevanttia teoreettista ja tutkimuskirjallisuutta (Driessens ym. 2011, 80). ”Mode 2” – tyyppisessä tutkimuksessa korostuvat osallisuus sekä tiedon tuottaminen käytäntöyhteydessä; kuitenkin tällaisenkin tutkimuksen on todettu vaativan uudistukseen perinteistä ”Mode 1 – tietoa”, ja siinä voidaan käyttää ”Mode 1 – metodeja” (Gibbons ym. 1994, ref. Satka 2015). Käytäntötutkimuksen julkilausumassa hahmotellaan käytäntötutkimuksen perustuvan ”hyväksytyihin akateemisiin standardeihin” ja ”hyväksytyjen tutkimusinstituutioiden” kantavan tutkimusprosessista keskeisen vastuun (Helsinki Statement on Social Work Practice Research 2013).

Toisaalta osallistujien roolien on todettu saattavan vaihdella käytäntötutkimuksen eri vaiheissa paljonkin. Siinä missä aineiston keräämisen vaihetta on kuvattu ”spontaaniksi, prosessimaiseksi ja avoimeksi kaikille osallistujille”, on analyysivaiheen metodologisia prosesseja luonnehdittu ”tiukemmiksi” ja tutkijan vastuun todettu korostuvan tällöin enemmän (Driessens ym. 2011, 79–80; aiheesta myös Saurama & Julkunen 2009, 308). Toisaalta myöhemmin, tulkintavaiheessa, käytännön toimijoiden roolin on katsottu nousevan enemmän esille näiden toimiessa ”kriittisinä lukijoina ja reflektoijina” (Driessens ym. 2011, 80). Käytäntötutkimuksen julkilausumassa (Helsinki Statement on Social Work Practice Research 2013) korostetaan käytännön ja tutkimuksen vuorovaikutusta. Silti siinä määriteltäviä käytäntötutkimuksen lähtökohtia on mahdollista tulkita myös siten, että tiedontuotannon ydinprosessien ym-

märretään noudattavan varsin pitkälle tavanomaisiksi miellettyjä tutkimuskäytännön käytäntöjä. Dialogisuus ja tiedonlajien tasavertaisuuden korostus eivät siis välttämättä käytäntötutkimuksen piirissäkään tarkoittane esimerkiksi tutkimusaineiston analyysin suoranaista toteuttamista dialogisena prosessina.

Suhteessa vallitsevaan yhteiskunnalliseen tilanteeseen käytäntötutkimuksen todetaan asemoituvan kriittisesti niin, että siinä ollaan kiinnostuneita vapautumisen ja muutoksen tematiikasta (esim. Julkunen 2011, 66) sekä ilmiöiden kriittisestä tarkastelemisesta (Saurama & Julkunen 2009, 307). Käytäntötutkimukseen kuuluu niin paikallisen, kansallisen kuin kansainvälisenkin kontekstin refleктоiminen sekä ajatus sosiaalityön käytännöstä paitsi kontekstinsa ja rakenteellisten olosuhteidensa muokkaamana myös itseään ja olosuhteitaan muokkaavana toimintana (Helsinki Statement on Social Work Practice Research 2013). Käytäntötutkimuksen piirissä onkin tuotu esille useampia teoreettisia suuntauksia ja näiden sovelluksia, jotka liittyvät kriittiseen näkökulmaan yhteiskuntaan. Mainituksi on tullut muun muassa kriittinen reflektio (Saurama & Julkunen 2012, 180), jolla viitataan omien käsitysten taustalla olevien yhteiskunnallis-kulttuuristen oletusten refleктоimiseen. Kiinnostusta on osoitettu myös Habermasin erittelemiin tiedonintresseihin (Habermas 1968), joihin liittyen huomiota on kiinnitetty emansipatoriseen (kriittiseen) tiedonintressiin ja kriittiseen tietoisuuteen (esim. Saurama & Julkunen 2012, 177; Kääriäinen 2012, 91). Ajatuksena on, ettei tutkimuksen tule ”liittoutua kritiikittä hallinnon kanssa” vaan sen tarkoituksena on oltava ”demokraatti-

sen kansalaisuuden tukeminen” (Satka ym. 2005b, 14).

KÄYTÄNTÖTUTKIMUKSEN TIETEENFILOSOFISET LÄHTÖKOHDAT

Suomessa akateemiseen sosiaalityöymmärrykseen ovat varsin voimakkaasti vaikuttaneet postmodernit, varmaa tietoa ja asiantuntijuutta kyseenalaistaneet ajatukset (postmodernista näkökulmasta sosiaalityöhön ks. esim. Karvinen-Niinikoski 2009). Näiden kanssa edellä kuvaillun käytäntötutkimuksen edustaman näkemyksen uudeltaisesta, tasavertaisuutta korostavasta näkökulmasta tietoon voidaan tulkita olevan varsin hyvin linjassa. Suoraan postmodernin ajattelun ja käytäntötutkimuksen välinen suhde tulee esille esimerkiksi pohjoismaista sosiaalityön käytäntötutkimusta esittelevästä kirjasta, jossa on Synnöve Karvinen-Niinikosken (2012) artikkeli, joka paneutuu postmodernin ajattelun motivoimaan uuteen, avoimeen asiantuntijuuteen (uudelleenpainos artikkelista Karvinen-Niinikoski 2005).

Jo suomalaisen sosiaalityön tutkimuksen vahvistumisvaiheessa 1990-luvulla tutkimukseen vaikutti voimakkaasti sosiaalinen konstruktionismi, jonka myötä on purettu esimerkiksi sosiaalityön asiakkaiden tilanteista tehtyjä tulkintoja tarkastellen sitä, kuinka ne muodostuvat sosiaalisessa vuorovaikutuksessa (esim. Jokinen ym. 1995a; Jokinen ym. 1999; Hall ym. 2014). Tämä on toiminnut välineenä yksinkertaisesti tosina esitettyjen väitteiden kyseenalaistamiseen. Sosiaaliseen konstruktionismiin nojautuvan tutkimussuuntauksen voi ajatella kaikkiaan luoneen hyvän kasvualustan

käytäntötutkimuksen edustamille epistemologisille ajatuksille. Samalla tavoin käytäntötutkimukselle varsin suotuisan lähtökohdan tarjonnee suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa ilmennyt vahva kiinnostus ihmisten yksilöllisiin kokemuksiin ja näihin liittyen kvalitatiiviseen tutkimussuuntaukseen (suomalaisen sosiaalityön tutkimuksen erityispiirteistä ks. esim. Mäntysaari & Haaki 2007; käytäntötutkimuksen ja yleisempien sosiaalityön tutkimuksessa tapahtuneiden muutosten suhteesta myös esim. Saurama & Julkunen 2012, 173).

Ontologisiin kysymyksiin eli siihen, ajatellaanko olemassa olevan ihmisen mielen tai sosiaalisen vuorovaikutuksen ulkopuolinen todellisuus, ei käytäntötutkimusta käsittelevissä teksteissä juurikaan oteta suoraan kantaa. Näin ollen käytäntötutkimuksen suhde ontologiseen tai episteemiseen konstruktionismiin (esim. Juhila 1999, 162–163) – ja tämän myötä myöhemmin käsiteltävään kriittiseen realismiin kannalta olennaiseen ontologiseen realismiin (esim. Bhaskar 1986, 24–25) – jää epäselväksi. Mahdollista on, että käytäntötutkimuksen mielletään usein olevan lähellä sellaista 'kontekstuaalisen konstruktionismin' ja 'tiukan' konstruktionismin välimuotoa, jossa "tulkintoja tarkastellaan esittämisyyhteydessään ilman, että tehdään sen ylittäviä (kontekstivapaita) tulkintoja" (Jokinen ym. 1995b, 27).

Sosiaalisen konstruktionismin ja postmodernin ajattelun voidaan ajatella tuoneen sosiaalityön tutkimukseen vahvan pyrkimyksen asiantuntijatiedon ja tieteellisen tiedon kyseenalaistamiseen ja näiden kriittiseen tarkastelemiseen. Tästä huolimatta tutkimukselliset

lähestymistavat ovat yleisesti ottaen olleet edelleen tutkijakeskeisiä: myös näihin tutkimuksellisiin ja ajatuksellisiin lähestymistapoihin nojaavassa tutkimuksessa ovat esimerkiksi sosiaalisten konstruktioiden ja yksilöllisten kokemusten kokoajina, analysoijina ja tulkit-sijoina lähtökohtaisesti olleet (akateemiset) tutkijat. Käytäntötutkimuksen kenties erityisempi piirre liittyykin sen piirissä korostettuihin yhteisiin ja dialogisiin tiedontuotannon prosesseihin, jotka saattavat merkitä tutkimuksen tekijöiden piirin laajentamista. Näin ollen käytäntötutkimuksen yhtenä tietoteoreettisena juurena voidaan pitää dialogisuutta koskevia teoretisointeja, joiden merkitystä sosiaalialalla on viime vuosina muutoinkin korostettu (esim. Mönkkönen 2002; Mönkkönen 2007; Yhdessä aikuissosiaalityötä 2015).

Suoraan käytäntötutkimusta käsittelevissä teksteissä on usein mainittu teoreettisena lähtökohtana pragmatismi, jonka kanssa käytäntötutkimuksen on todettu jakavan yhteisiä piirteitä (esim. Saurama & Julkunen 2009, 296; Julkunen 2011; Driessens ym. 2011, 80–81; Kääriäinen 2012, 91; Saurama & Julkunen 2012, 174). Pragmatismen perinteeseen on viitattu todeten niin tutkimustyössä kuin arkielämän tiedonhankinnassakin olevan kyse samantaisesta ongelmanratkaisuprosessista (Saurama & Julkunen 2009, 298). Esille on nostettu tekemällä oppimisen ajatus kiteytyksenä "pragmatismen painottamalle tiedon ja toiminnan yhteenkietoutumiselle" (Saurama & Julkunen 2009, 299). Tutkimusta tehtäessä "käytettävät teoreettiset jäsenyykset tulee alistaa konkreettisen tutkimusprosessin palvelukseen eikä pitää niitä itsestään selvinä" (mt., 299). Esille on nostettu

myös pragmatistinen ymmärrys siitä, ettei tiedettä ole olemassa ”’puhtaan’ ilman teknisten sovellusten tarjoamaa motivaatiota eikä ilman teknisten koejärjestelyjen mahdollistamaa teorioiden testausta” (Saurama & Julkunen 2009, 299).

Käytäntötutkimuksen tulee tuottaa käytännössä hyödynnettävää tietoa, mikä on herättänyt myös kritiikkiä Robert K. Mertonin (ks. Merton 1973, 275–276) tieteen neutraalisuuden normia kohtaan. Käytäntötutkimuksen tekijät ”eivät halua olla vapaita henkilökohtaisesta sitoumuksesta auttaa ihmisiä tekemällä tutkimusta” (Driessens ym. 2011, 80). Käytäntötutkimukselle luonteenomaisen eri tiedonlajien merkityksen korostamisen kannalta tärkeänä on pidetty niin ikään pragmatisti Deweyn (1929/1999; ref. Saurama & Julkunen 2009, 298) kritiikkiä ajatusta kohtaan, jonka mukaan yksilölliset kokemukset ja havainnot ovat todellisia ja yhteiskunnallisten reformien kannalta merkittäviä vasta sitten, kun ne voidaan perustella tutkimustuloksilla (Saurama & Julkunen 2009, 298).

Monien käytäntötutkimuksen piirteiden voidaan ajatella merkitsevän voimakasta etäisyydenottoa positivistisesta ajattelusta, jossa on keskeistä yksiselitteinen näkemys ulkopuolista todellisuutta koskevan tiedon hankkimisesta tiukoin tieteellisin kriteerein toteutetun empiirisen tutkimuksen keinoin sekä ajatus tutkimustiedon ensisijaisuudesta ja ylivoimaisuudesta muihin tiedonlajeihin nähden (esim. Raunio 1999; Raunio 2009). Positivismi ei kuitenkaan ole ollut suomalaisessa sosiaalityön tutkimuksessa muutoinkaan voimakas suuntaus (Raunio 2009, 161). Toisaalta positi-

vistisia piirteitä omaavien tutkimuksellisten ihanteiden on oletettu viime aikoina vahvistuneen liittyen sosiaalityön työmenetelmien tieteellistä arviointia korostavaan näyttöön perustuvan käytännön ideaan (mt., 162–163). Tähän suuntaukseen on käytäntötutkimuksen piirissä otettu voimakkaasti etäisyyttä ja katsottu, ettei evidence based – lähestymistapa kykene tuottamaan sosiaalityön käytäntöä parantavaa tietoa (Helsinki Statement on Social Work Practice Research 2013; myös Julkunen & Karvinen–Niinikoski 2014; Satka 2015).

Yhtenä vastavoimana ja vaihtoehtona niin vahvalle empirismille (Houston 2005), sosiaaliselle konstruktionismille (Houston 2001) kuin relativistiselle postmodernille ajattelulle (esim. López & Potter 2001) on esitetty kriittistä realismia. Tämä teoreettinen suuntaus on saanut Suomessakin sosiaalityön tutkimuksen piirissä viime aikoina jonkin verran huomiota (esim. Pekkarinen 2010; Tapola–Haapala 2011; Lunabba 2013) ja näyttäytyy suhteessa käytäntötutkimukseen ainakin osittain jännitteisenä lähestymistapana.

Kriittisen realismin yhtenä epistemologisena lähtökohtana toimii erilaisen todellisuutta koskevien tulkintojen olemassaolon mahdollisuutta korostava epistemologinen relativismi (Bhaskar 1986, 24–25; Patomäki & Wight 2000, 224). Käytäntötutkimuksen tapaan myös kriittiseen realismiin onkin näin liitettävissä kiinnostus ihmisten yksilöllisiin kokemuksiin ja tapoihin tulkita todellisuutta. Kriittisen realismin toisena epistemologisena lähtökohtana on kuitenkin ’arvostelmien rationalismi’ (judgmental rationalism), jonka mukaisesti todellisuudesta tehtyjä tulkintoja

on mahdollista koetella ja arvioida ja todeta tämän pohjalta jonkin tulkinnan kuvaavan todellisuutta toisia paremmin (Bhaskar 1986, 24–25; Patomäki & Wight 2000, 224). Käytäntötutkimuksen suhdetta (epistemologiseen) relativismiin tarkastelen myöhemmin tarkemmin. Selkeänä kriittisen realismin ja käytäntötutkimuksen eroa näyttäytyy joka tapauksessa se, että kriittisessä realismissa jako arki ajattelun ja tieteellisen tiedon välillä vaikuttaisi olevan selkeämpi. Kriittinen realismi korostaa tieteen mahdollisuuksia vapauttaa ihmisiä virheellisistä käsityksistä (esim. Hammersley 2002, 35; ks. Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009). Toisaalta kriittiseen realismiin kuuluvan ilmiöiden selittämistä mallintavan retroduktion on todettu olevan lähellä käytäntötutkimuksen piirissäkin viitattua (esim. Saurama & Julkunen 2009, 297) pragmatisti Charles S. Peircen (2001) abduktion ideaa (Danermark ym. 2002, 88–95).

Toisin kuin kriittisessä tieteellisessä realismissa (esim. Niiniluoto 2006), joka on nimenomaisesti tietoteoria, otetaan yhteiskuntatieteellisessä kriittisessä realismissa kantaa myös eräisiin yhteiskuntateoreettisiin kysymyksiin. Sosiaalityön kannalta kiintoisina näkökulmina voidaan pitää kriittisen realismin kannanottoja koskien toimijan ja sosiaalisten rakenteiden välistä suhdetta (esim. Bhaskar 1979; Bhaskar 1989; Archer 2003) sekä tieteen roolia ihmisten tietoisuuden vahvistajana ja emansipaation tukijana (esim. Bhaskar 1986; Hammersley 2002). Käytäntötutkimusta koskevista teksteistä yhteiskunnalliset rakenteet eivät ainakaan tarkasti käsitteellistettyinä ole saaneet juurikaan huomiota. Palaan myös tä-

hän seikkaan myöhemmin, kun pohdin käytäntötutkimuksen epistemologisiin lähtökohtiin liittyviä jännitteitä ja eettisiä kysymyksiä. Aiheeseen liittyen yhteistä käytäntötutkimukselle ja kriittiselle realismille voidaan tulkita olevan tieteen neutraalisuuden vaatimukseen kohdistunut kritiikki, sillä tieteellä nähdään olevan tehtävä ihmisen emansipaation edistäjänä (esim. Bhaskar 1986, 169) tai sosiaalityön käytäntöjen parantamisen ja ihmisten auttamisen tukena (esim. Driessens ym. 2011, 80). Kysyä toki voidaan, kuinka omaperäinen ajatus kaikkiaan on sosiaalityön näkökulmasta, onhan sosiaalityössä todettu olevan lähtökohtaisesti kyse juuri ”toimintatieteestä” (Niemelä 2008, 19).

KRIITTISIÄ NÄKÖKULMIA KÄYTÄNTÖTUTKIMUKSEN EPISTEMOLOGISIIN LÄHTÖKOHTIIN

Relativismin kysymys

Käytäntötutkimukseen liittyvä kokemuksellisen tiedon korostaminen herättää tiedon luotettavuuteen kytkeytyviä kysymyksiä: nähdäänkö käytäntötutkimuksen piirissä esimerkiksi kaikki tutkimukseen osallistuneiden tuottama tieto yhtä totena ja arvokkaana, vai liiittykö käytäntötutkimukseen joitakin tiedon luotettavuuden arvioimisen kriteerejä ja tapoja? Tämä johtaa pohtimaan käytäntötutkimuksen suhdetta relativismiin. Relativismista, jolla yleisesti ottaen viitataan ajatukseen, jonka mukaan jokin (x) on suhteellista suhteessa johonkin (y), on mahdollista erottaa erilaisia muotoja liittyen muun muassa siihen, mikä tarkasteltava ilmiö (x) on tai suhteessa mihin tämä on relativistinen (y) (Swoyer 2003). Eri relati-

vismin muotojen ja käytäntötutkimuksen välisen suhteen yksityiskohtainen analysoiminen vaatisi runsaasti tilaa ja jäisi väistämättä yleisluontoiseksi käytäntötutkimusta käsittelevien tekstien varsin yleisluontoisen luonteen vuoksi. Yleisesti voitaneen kuitenkin tulkita, että käytäntötutkimuksen suhde moniin relativismin muotoihin – esimerkiksi keskeisiin uskomuksiin, asioiden havaitsemisen ja käsitteellistämisen tapaan, epistemologiaan, etiikkaan ja käytäntöihin liittyvään normatiiviseen relativismiin (mt.) – on tietyllä tapaa kaksijakoinen. Korostaessaan kokemuksellista tietoa, tiedonlajien tasavertaisuutta ja kontekstiin sidoutta dialogisissa prosesseissa tapahtuvaa tiedonmuodostusta käytäntötutkimus lähenee monia normatiivisen relativismin muotoja, joissa yhtä oikeaa käsitystä asiasta x ei uskota olevan olemassa. Samalla käytäntötutkimus tulee edellä mainituilla korostuksillaan ottaneeksi kantaa esimerkiksi siihen, millaisin kriteerein toteutunutta tiedontuotantoa ja sen tuloksia tulisi arvioida.

Käytäntötutkimuksen korostuksista voi varsin helposti vetää johtopäätöksiä myös koskien sitä, millaisia eettisiä lähtökohkia ja sosiaalityön käytäntöjä käytäntötutkimuksen piirissä arvostetaan. Kaikki tämä kaksijakoisuus johtaa pohtimaan klassista ajatusta relativismin itsensä kumoavuudesta. Jos mitään oikeaa näkökantaa mihinkään ei ajatella olevan olemassa ja tämä väite otetaan vakavasti, kyseenalaistaa vakavasti ottaminen toisaalta itse väitteen (esim. Hales 1997, 34). Käytäntötutkimuksen konkretiaan vietyinä ilmiö kytkeytyy siihen, missä määrin käytäntötutkimuksen piirissä ollaan avoimia esimerkiksi dialogisissa kohtaamisissa esille nousevil-

le käytäntötutkimuksen ideoiden kannalta vastakkaisille (vaikkapa tieteellisen tiedon ylivertaisuutta korostaville) näkemyksille. Toisenlaista kaksijakoista näkökulmaa suhteessa relativismiin tuottavat toisaalta myös tarkastelemisani käytäntötutkimuksen teksteissä varsin epäselviksi jäävät tieteen uudistamisen ja toisaalta vakiintuneiden tieteellisten käytäntöjen noudattamisen korostukset.

Kaikkiaan käytäntötutkimuksen tarkastelemista epistemologisen relativismin kysymyksen näkökulmasta voidaan joka tapauksessa pitää tulevaisuudessa tärkeänä. Tämä tarkoittaa esimerkiksi sen pohtimista, onko käytäntötutkimus lähtökohdiltaan liian relativistista, kun siinä korostetaan tiedonlajien tasavertaisuutta ja kokemuksellista tietoa. Sosiaalityön käytäntötutkimus on peruslähtökohdiltaan samansuuntaista suomalaisen sosiaalityön tutkimuksessa vaikuttaneiden ajankohtaisten, postmodernien, konstruktionististen ja reflektiivisyyttä korostavien tietoon kohdistuvien näkemysten ja painotusten kanssa, mikä on tarkoittanut sitä, että se ei ole joutunut välttämättä erityisen vahvasti puolustamaan omia tiedon luonteeseen liittyviä sitoumuksiaan. Käytäntötutkimusta käsittelevissä teksteissä onkin saanut hyvin vähän huomiota tehtyjen epistemologisten valintojen perustelemisen suhteessa voimakkaasti toisenlaisia näkökulmia edustaviin painotuksiin. Korostaessaan ihmisten ainutlaatuisen kokemusten kuulemista sekä hierarkioiden ja valta-asetelmien purkamiseen pyrkivää näkemystä käytäntötutkimus näyttäytyy helposti lähtökohtaisesti eettisesti korkeatasoisena. Tämä saattaa tehdä käytäntötutkimuksen kritisoimisesta

vaikeaa, sillä kritiikin voidaan tulkita kohdistuvan ihmisten kokemusten vähättelemiseen ja pyrkivän kritiikin esittäjän oman valta-aseman nostamiseen.

Käytäntötutkimukselle tyypillisenä piirteenä korostetaan kriittisyyttä tieteellisen tutkimustiedon hierarkkisen ylemmyyden ajatusta kohtaan. Tätä lähtökohtaa on helppo perustella eettisin seikoin, muun muassa demokratiaan ja dialogisuuteen vetoamalla. Eettisin seikoin on kuitenkin mahdollista puhua myös tutkimustietoa korostavan näkemyksen puolesta. Esimerkiksi Gambrell (2001) on arvostellut sosiaalityötä auktoriteettiperustaisuudesta, johon ei ole kuulunut omien toimintatapojen läpinäkyvä käsitteleminen tai toiminnan perustaminen tutkitulle tiedolle ja jossa epätieteellistä lähestymistapaa on puolusteltu viittaamalla relativistiseen kaikkien tietämisen tapojen samantarvoisuuteen. Gambrell (2006; myös 2011) on käsitellyt laajasti niitä tiedon luotettavuuden ongelmia, joita esimerkiksi perinteellä, totumuksella, henkilökohtaisilla, anekdoottisilla kokemuksilla, konsensuksella tai tiedon esittäjän auktoriteetilla perusteltuun tietoon liittyy.

Syytä onkin pohtia kokemuksellisen tiedon mahdollisia ongelmia myös käytäntötutkimuksen kontekstissa. Onko esimerkiksi mahdollista, että käytäntötutkimuksella kerätty kokemuksellinen tieto saattaa pahimmillaan jopa uusintaa tai vahvistaa vanhentuneita ja stereotyyppisiä käsityksiä jostakin ilmiöstä tai ihmisryhmästä? Jos joidenkin käytäntötutkimusprosessissa esille tulleista näkemyksistä katsotaan kuitenkin olevan – esimerkiksi eettisistä syistä – toisia varteenotettavampia, millä tavoin nämä valinnat perustellaan? Samalla kun jon-

kun henkilön kokemus ja näkemykset otetaan vakavasti niin, että näkemyksillä on myös käytännöllis-toiminnallisia seurauksia, saattaa tällä olla negatiivisia, ei-emansipatorisia seurauksia suhteessa niihin ihmisiin, joiden näkemys samasta asiasta on toisenlainen. Vaara tähän lienee sitä suurempi, mitä konkreettisemmasta toimintatapojen valinnasta ja selkeämpiä konfliktierkkiä vastakkainasetteluja sisältävästä ilmiöstä on kyse.

Sillä, ketkä käytäntötutkimusprosessissa esittävät ajatuksiaan, saattaa olla suurikin vaikutus siihen, millaista tarkasteltavasta ilmiöstä saatu kokemustieto on. Tämä herättää kysymyksen, millainen on käytäntötutkimuksen suhde kvantitatiiviseen tutkimusotteeseen, jonka avulla olisi mahdollista kerätä esimerkiksi useampien ihmisten näkemyksiä jonkin palvelun kehittämiseen liittyen ja saada näin kenties yleistettävämpää tietoa. Vähimmillään ongelma asettaa hyvin tärkeäksi käytäntötutkimusprosessin reflektoimisen, kerätyn tiedon kontekstualisoimisen ja sen rajojen ja rajoitusten kriittisen tarkastelemisen.

Suhteessa käytäntötutkimuksessa toisinaan korostettuun uudenlaisten, tieteen perinteisistä ihanteista poikkeavien ilmaisutapojen kehittämiseen (esim. Satka ym. 2005b) voidaan samansuuntaisesti kysyä kriittisesti: tuottaako elävämpi mutta samalla epätarkempi kielenkäyttö paitsi koskettavuutta, kenties myös enemmän väärinkäsityksiä ja vähemmän harkittuja näkökantoja? Eri toimijoiden ”intuition sekä hiljaisen tiedon siivittämästä menetelmällisestä ja metodisesta innovatiivisuudesta” (Satka ym. 2005b, 12) keskusteltaessa olisi tärkeää pohtia myös sitä kritiikkiä, jota

hiljaiseen tietoon nojautumista kohtaan on sosiaalityönkin piirissä esitetty (esim. Kuusisto-Niemi & Kääriäinen 2005). Vaikka valittujen toimintatapojen lähtökohtana olisivatkin käsitteellistämättömät ja intuitiiviset uudet idut, missä määrin ne voivat jäädä sellaisiksi? Missä määrin toimijoiden velvollisuutena taas on pyrkimys niiden käsitteellistämiseen ja kriittiseen arviointiin? Toisaalta käytäntötutkimuksessa korostetaan voimakkaasti juuri reflektiivisyyttä (esim. Julkunen 2011), joka edellyttää asioiden käsitteellistämistä.

Oma kysymyksensä on se, että samalla kun käytäntötutkimuksessa korostetaan eri tiedonlajien vuoropuhelua, tullaan samalla vahvistaneeksi ajatusta, jonka mukaan olemassa todella on keskenään selvästi eroavia tiedonlajeja. Vielä radikaalimpi lähestymistapa olisi tämän jaon kyseenalaistaminen, mitä käytäntötutkimus omien tiedontuotannollisten lähtökohtiensa myötä tavallaan myös tekee.

Dialogisuus mahdollisena vastauksena relativismin kysymyksen

Kaikkiaan käytäntötutkimusta koskevissa teksteissä ei tyypillisesti käsitellä suoraan – niin paljon kuin niissä tiedontuotannosta sinänsä puhutaankin – totuuden tavoittamisen mahdollisuuksia tai mahdottomuuksia. Vaikuttaa kuitenkin siltä, että olennaisempaa kuin varsinaisen 'totuuden' saavuttaminen jonkin ilmiön suhteen käytäntötutkimuksessa nähdään se, että eri toimijat kokoontuvat yhteiseen dialogiin ilmiön ympärille. Onnistuneissa dialogisissa kohtaamisissa mukanaolijoiden näkemysten voidaan katsoa tulevan arvioiduiksi toisten keskustelijoi-

den toimesta, ja toisten puheen avulla osallistujat saavat uusia näkökulmia omaan ajatteluunsa. Dialogisten kohtaamisten keskeisenä tavoitteena lienee myös uuden tiedon muodostuminen ja tämän tiedon testautuminen yhteisissä tiedontuotannollisissa prosesseissa.

Käytäntötutkimusta tarkasteltaessa esille nousee siis kysymys, missä määrin tieteellisesti luotettavana dialogisia tiedon luomisen ja arvioimisen prosesseja voidaan pitää, mikäli pyrkimyksenä on 'totuuden' saaminen jostakin ilmiöstä. Hyvin merkittävää on toisaalta se, mistä tutkimusprosessilla itse asiassa halutaan saada tietoa. Onko tutkimuksen kohteena ilmiö X, eri toimijoiden ilmiötä X koskevat kokemukset tai näkemykset sellaisinaan vai se, kuinka ilmiötä X konstruoidaan käytäntötutkimusprosessiin kuuluvissa dialogisissa kohtaamisissa? Tämä kohde todennäköisesti ainakin osittain vaihtelee eri tutkimuksissa.

Dialogisuutta korostettaessa käytäntötutkimukseen joka tapauksessa liittyy varsin voimakkaita odotuksia siitä, millaiseen vuorovaikutukseen yhteen kokoontuneiden ihmisten tulisi päästä. Dialogista vuorovaikutusta asiakastyössä tarkastellut Mönkkönen (2007, 86) on painottanut, ettei dialogi ole sama asia kuin keskustelu tai väittely, sillä "keskustelu saattaa olla hyvinkin muodollista, pinnallista ja jopa toisten ohi puhuvaa" ja väittely puolestaan "viittaa kilpailuasetelmaan, jossa osapuolet pyrkivät vakuuttamaan asemaansa, pitäytymään näkökulmassaan ja kumoamaan toisen näkökulman". Dialogisuudella sen sijaan tarkoitetaan "pyrkimystä yhteisen ymmärryksen rakentumiseen ja taitoa edesauttaa vuorovaikutuksen

kulkua siihen suuntaan” (mt., 86). Tärkeää dialogisuuden kannalta on vastavuoroisuus, ”jossa jokainen osapuolista pääsee luomaan tilannetta ja vaikuttamaan yhteisiin askeliin” (mt., 87). Käytännössä dialogisuuden toteutuminen edellyttää luottamuksellisuutta ja sitä, että ihmiset haluavat lähteä vuoropuheluun mukaan (mt., 89).

Jotta dialogisuutta päästään toteuttamaan, osallistujilla tulee olla halukkuutta lähteä yhteiseen prosessiin sekä toisaalta kykyä ja halua muiden näkemysten kuuntelemiseen, kunnioittamiseen ja uuden tiedon rakentamiseen erilaisten näkemysten pohjalta. Pelkästä omien näkemysten esittämisestä tulisi niin ikään päästä eteenpäin yhteiseen uuden tiedon luomiseen. Tämä herättää kysymään, kuinka käytäntötutkimusta tehtäessä toimitaan silloin, kun käytäntötutkimuksen dialogiset ideat eivät toteudu. Mitä tehdä, jos prosessiin sisältyykin esimerkiksi joidenkin osallistujien näkemysten sivuuttamista, valta-asetelmia ja kohtaamattomuutta?

Itsestään selvää ei liene sekään, mihin yhteen kokoontumisella tulisi pyrkiä silloin, kun kyse on tutkimuksellisesta tiedontuotannosta. Esimerkiksi Seikkula (1995) on kirjoittanut Mihail Bahinin ja tämän ajatuksia jatkokehitellettien tutkijoiden tarkastelujen pohjalta ’monologisesta’ ja ’dialogisesta’ dialogista. Siinä missä monologisessa dialogissa keskustelun osallistujien lausumat eivät yhdisty toisiinsa eivätkä tuota uutta, on dialoginen dialogi avointa ja tuottaa uudenlaisia vaihtoehtoja ja näkymiä (mt. 22–24.) Asiakastyössä, jossa tavoitteena voi jo itsessään olla uusien näkökulmien saaminen elämäntilanteeseen ja jossa mahdollisesti on päädyttä-

vä myös konkreettisiin toimintaa koskeviin ratkaisuihin, dialoginen dialogi näyttäytynee usein lähtökohtaisesti tavoiteltavana. Syytä on kuitenkin kysyä, onko asia samoin silloin, kun kyseessä on tutkimusprosessi. Missä määrin käytäntötutkimuksessa painottuu uuden, yhteisen tiedon rakentaminen, missä määrin taas yksinkertaisesti osallistujien näkemysten esille saaminen? Millaisia eettisiä ongelmia liittyy ajatukseen siitä, että tutkimusprosessissa ei olisi riittävää vain tutkimukseen osallistujien keskenään ehkä hyvinkin erilaisten näkemysten näkyväksi tekeminen ja kunnioittaminen sellaisinaan, vaan tavoitteena mahdollisesti pitäisi olla myös näiden näkemysten jalostuminen joksikin uudeksi?

Pragmatismi mahdollisena vastauksena relativismin kysymyksen

Samoin kuin dialogisuuden voidaan katsoa tarjoavan omanlaisensa, joskin epäselvän, vastauksen käytäntötutkimukseen kytkeytyvään relativismin haasteeseen, myös käytäntötutkimukseen yhdistetyllä pragmatismilla on omalla tavallaan antirelativistinen lähtökohta. Mikäli tietoa vaaditaan testattavan tarkastellen sen käytännön toimivuutta tai toimimattomuutta, ei kaikki tieto luonnollisestikaan ole keskenään samanarvoista (esim. Mäntysaari 2003). Toisaalta pragmatismia on arvosteltu idealistisesta tieto-opista. Ajatuksen eihimillisen maailman objektiivisuudesta on nähty katoavan pragmatismissa sen tehdessä ”todellisuudesta ja/tai todellisuutta koskevasta totuudesta – riippuvaista inhimillisistä käytännöistä tai toiminnoista ja niiden sisältämistä arvoista ja päämääristä” ja nähdessä ”totuudet ja jopa itse tosiseikat – subjek-

tiivisten´ inhimillisten pyrkimysten palvelemisen välineinä” (Pihlström 2014).

Huomionarvoista on, että pragmatismi ei ole yhtenäinen teoreettinen perinne vaan siihen on liittynyt erilaisia tietokäsityksiä. Esimerkiksi molemmille pragmatismien klassikoille, niin William Jamesille kuin Charles Sanders Peircellekin, näyttäytyi keskeisenä tiedon tyydyttävyyden tai hyödynnettävyyden. Sen sijaan heidän näkemyksensä erosivat siinä, kuinka tiukkojen kriteerien läpi tietoa tulisi arvioida. Siinä missä Jamesille riittivät ”sellaiset yksilölliset ´konkreettiset´ totuudet, jotka ovat niihin uskoville pragmaattisesti käyttökelpoisia kokemuksen virrassa”, on Peircen todettu ymmärtäneen totuuden tiedeyhteisön ”lopulliseksi mielipiteeksi” (Pihlström 2008, 27). Muun muassa tätä tietokäsitysten välistä eroa voidaan pitää käytäntötutkimuksen epistemologian kannalta hyvin merkittävänä. Kenties erityisen paljon käytäntötutkimuksessa on viime aikoina toisaalta viitattu pragmatisti John Deweyn näkemyksiin. Tätä kautta esille ovat nousseet muun muassa ”tekemällä oppimisen” idea sekä ajatukset arkielämän ja tieteen samankaltaisuuksista, tieteestä ongelmanratkaisuna ja käytännön maailmaa koskevan, sovellettavan tiedon tuottajana, kokemuksesta oppimisesta tasavertaisen dialogin kautta sekä yhteisöllisten merkitysten tärkeydestä toiminnan ohjaamisessa (Saurama & Julkunen 2009, 296–299; Goldkuhl & Julkunen 2011, 1; Saurama & Julkunen 2012, 175–177; Satka 2015).

Kaikkiaan pragmatismien anti käytäntötutkimukselle jää tarkastelemissani teksteissä varsin abstraktiksi, ja esimerkiksi ajatusta tiedon testaamisesta käy-

tännössä olisi tarpeen analysoida tarkemmin. Keiden näkökulmaa tiedon toimivuudesta kuunnellaan? Esimerkiksi sosiaalityössä ei ole itsestään selvää, että toiminnan eri osapuolien näkemykset toiminnasta tai edes sen tavoitteista olisivat yhteneväiset (myös esim. Pekkarinen & Tapola-Haapala 2009, 191–192). Kiinnitetäänkö huomiota tiedon soveltamisen pitkän tähtäimen seurauksiin vai ainoastaan hetkelliseen kokemukseen tiedon toimivuudesta? Missä määrin kontekstuaaliseksi ja missä määrin universaalimmaksi jonkin tiedon hyödyllisyyttä koskeva tieto ymmärretään, ja mitä näin ollen ajatellaan käytäntötutkimuksella saadun tiedon mahdollisesta kumuloitumisesta?

OSALLISTUJIEN ROOLIT TIEDONTUOTTAJINA

Edellä käsitellyt tiedontuotantoon ja tietoon liittyvät pohdinnat kytkeytyvät osaltaan kysymykseen tutkijan ja muiden osallistujien rooleista käytäntötutkimusprosesseissa. Koska käytäntötutkimuksessa korostetaan yhteistä tiedonmuodostusta, lienee tutkijan rooli ainakin jollain tavoin erilainen kuin tutkimuksessa yleensä. Eron suuruus voi käytännössä kuitenkin vaihdella ilmeisen paljon. Kuten jo aiemmin toin esiin, on käytäntötutkimuksen piirissä myös esitetty ajatus tutkijan ja muiden osallistujien roolien vaihtelusta tutkimusprosessin aikana: siinä missä joissakin tutkimusprosessin vaiheissa keskeistä on prosessin avoimuus ja kaikkien osallistuminen, on tutkijan rooli joissakin prosessin vaiheissa kentties erityisempi ja keskeisempi (Driessens ym. 2011, 79–80). Tähän liittyen voidaan kysyä, millä perusteilla tutkimusprosessin avoimuus näyttäytyy tie-

tyissä tutkimusprosessin vaiheissa vähemmän ongelmallisena tai vastaavasti enemmän tavoiteltavana kuin toisissa. Tieteen neutraalisuuden normeja käytäntötutkimuksen on todettu haastavan muun muassa siten, että osallistumalla aineistonhankinnan dialogeihin tutkijat ”saastuttavat tutkimusympäristöä” (Driessens ym. 2011, 80). Perinteisesti tätä on pidetty tutkimuksessa ongelmallisena erityisesti siksi, että on pelätty tutkijan vaikuttavan siihen, millaista tietoa tutkittavat tutkijalle antavat. Toisaalta puhtaan neutraalisuuden ihanne on kvalitatiivisessa tutkimuksessa yleisemminkin kyseenalaistunut ja sitä on alettu pitää epärealistisena (esim. Diebel 2008).

Neutraalisuuden pyrkimyksen kyseenalaistaminen, joka käytäntötutkimuksessa saattaa olla tavanomaista radikaalimpaa, nostaa esille paitsi ehkä emansipatoriseksi mielletävissä olevan perinteisten roolien purkamisen myös uusia kysymyksiä. Kuinka käytäntötutkimuksissa vältetään sellaisten valtasuhteiden muodostuminen, joissa tutkijan ulostulot vaikuttavat siihen, mitä muut tutkimukseen osallistuvat uskaltaisivat tai muuten haluavat tuoda esille tutkittavana olevasta ilmiöstä? Lähtökohta asettaa suuria haasteita tutkijan reflektiokyvyille, mikä johtaa pohtimaan sitä, onko tutkijan aktiivisemmasta roolista saatava hyöty aina todella sellainen, että se korvaa tähän liittyvät ongelmat ja vaivan. Toki mahdollista on myös ajatella, ettei osallistujien alkuperäisillä kokemuksilla ja näkemyksillä välttämättä ole edes merkitystä, mikäli huomio on tulevaisuusorientoituneessa toiminnan kehittämisessä sekä tähän liittyen vuorovaikutuksessa tuotetuissa uusissa näkemyksissä. Toisaalta tämä-

kään ei poista voimakasta reflektion tarvetta eikä eettistä kysymystä tutkijan tai jonkun muun osallistujan mahdollisesta ylivallassa.

Tärkeä kysymys niin ikään on, mitä tarkemmin ottaen tarkoitetaan tutkimusprosessin loppuosan, tulkintavaiheen, avoimuudella. Onko tarkoitus esimerkiksi, että osallistujien erilaiset tutkijan analyysistä tekemät tulkinnat kirjataan moniäänisyyden hengessä osaksi tutkimusraporttia? Vai onko osallistujilla halutessaan mahdollisuus kenties jopa sensuroida joitakin tutkijan tekemiä tulkintoja?

RAKENTEELLINEN RELATIVISMI?

Kuten artikkelin alkupuolella toin esille, on käytäntötutkimuksen piirissä viitattu muun muassa kriittisen reflektion ideaan sekä Jürgen Habermasin ajatuksiin käytäntötutkimukseen sisältyvää kriittistä näkökulmaa esiteltäessä (esim. Saurama & Julkunen 2009, 300; Saurama & Julkunen 2012, 177–178). Toisaalta tarkastelemisani teksteissä ei ole juuri tarkemmin käsitelty esimerkiksi kysymystä yhteiskunnallisista rakenteista ja näiden huomioon ottamisesta tutkimuksessa. Käytäntötutkimusta vaikkapa marxilaisesta, feministisestä tai yleisemmästä yhteiskunnallisten rakenteiden analysoimiseen haastavasta teoreettisesta näkökulmasta tarkastelevat tekstit puuttuvat. Erityisesti suhteessa marxilaiseen näkökulmaan käytäntötutkimus voitaneen helposti tulkita suoranaiseksi kokemuksellista tietoa korostavaksi vastavoimaksi, suomalaisen sosiaalityön 1980-luvun akatemisoitumisvaiheeseen ja sosiaalityöhön tuolloin kohdistuneeseen voimakkaaseen, työntekijöiden näkökulman

sivuuttaneeseen marxilaistaustaiseen sosiaalityökritiikkiin viitaten (ks. tästä vaiheesta esim. Mutka 1998). Se, ettei yhteiskunnallisia rakenteita ole juuri-kaan käsitelty käytäntötutkimusta tarkastelevissa teksteissä, ei toki toisaalta tarkoita sitä, etteikö tällaista keskustelua voisi sisältyä empiirisiin käytäntötutkimuksiin, ovathan käytäntötutkimuksen määritelmä ja teoreettiset sitoumukset varsin avoimia.

Rakenteellista näkökulmaa koskevan yleisen käytäntötutkimuskeskustelun puutteeseen liittyen voidaan joka tapauksessa kysyä, missä määrin käytäntötutkimukselle luonteenomaisiksi mainittua vapautuksen ja muutoksen tematiikka sekä kriittisyyttä (esim. Julkunen 2011, 66; Saurama & Julkunen 2009, 307) on mahdollista toteuttaa ilman ymmärrystä sosiaalisista rakenteista (yksilö- ja rakenteellisen tason välisen vuorovaikutuksen ymmärtämisen merkityksestä rakenteellisen sosiaalityön kannalta ks. esim. Pekkarinen 2014). Toki jo toimijoilla olevan kokemuksellisen tiedon arvostamista ja esille tuomista voidaan omalla tavallaan pitää poliittisena kannanottona ”toisen tiedon” ja tälle pohjautuvien yhteiskunnallisten uudistusten puolesta (toisen tiedon käsitteestä ks. Hänninen ym. 2005). Vaikeaksi mahdollinen selkeän yhteiskunnallis-rakenteellisen näkökulman puute saattaa kuitenkin tehdä yhteiskunnallisiin säännönmukaisuuksiin kiinni pääsemisen muutoin kuin yksilöllis-kokemuksellisten seurausten tasolla ja vain siltä osin kuin joku yksittäinen osallistuja tuo nämä esille. Sosiaalityön kannalta tärkeinä esimerkkeinä tällaisista säännönmukaisuuksista voidaan mainita vaikkapa sosioekonomisen aseman, sukupuolen tai yhteiskun-

nallisen rakennemuutoksen vaikutus ihmiselämän olosuhteisiin.

Toisaalta johonkin teoreettiseen yhteiskunnallisia rakenteita koskevaan näkemykseen sitoutumiseen voitaisiin ajatella liittyvän käytäntötutkimuksen näkökulmasta omat eettiset ongelman- sa. Jättämällä yhteiskunnan käsittelemisen vähemmälle on käytäntötutkimusta koskevissa teksteissä pystytty olemaan ottamatta kantaa siihen, millaisina yhteiskunnalliset rakenteet tai niiden puuttuminen ymmärretään. Kyseenalaista on, missä määrin käytäntötutkimuksessa korostuvan dialogisen tiedontuotannon kanssa sopisikaan yhteen lähtökohtainen sitoutuminen johonkin tiettyyn yhteiskuntaa koskevaan ymmärrykseen. Kuinka toimittaisiin tilanteissa, joissa tutkimukseen osallistujat eivät jakaisi samaa käsitystä yhteiskunnasta eivätkä esimerkiksi tunnistaisi yhteiskunnallisten rakenteiden olemassaoloa? Vaikka erilaisiin yhteiskunnan ymmärtämisen tapoihin tutustuminen voitaisiinkin toteuttaa keskustelullisena prosessina, kuinka toimittaisiin, mikäli yhteistä ymmärrystä ei tämän jälkeenkään löytyisi? Pidettäisiinkö keskenään erilaisten, vaihtoehtoisten yhteiskuntaymmärrysten olemassaoloa samassa käytäntötutkimuksessa sinänsä edes ongelmana?

LOPUKSI

Edellä olen käsitellyt eräitä käytäntötutkimuksen epistemologisten lähtökohtien piirteitä ja esittänyt näihin liittyviä kriittisiä kysymyksiä. Olen niin ikään tarkastellut käytäntötutkimuksen suhdetta sosiaalityön kannalta keskei-

siin tieteenfilosofis-tutkimusmetodologisiin suuntauksiin.

Käytäntötutkimusta esiteltäessä saateetaan – suoraan tai epäsuoraan – korostaa lähestymistavan omalaatuisuutta. Tarkastelussani olen toisaalta tuonut esille niitä seikkoja, jotka yhdistävät käytäntötutkimusta muuhun ajankohtaiseen Suomessa tehtävään sosiaalityön tutkimukseen. Näistä olennaisimpia ovat yleisesti lisääntynyt tieteelliseen tietoon ja asiantuntijavaltaan kohdistunut kriittinen analyttisyys sekä kiinnostus yksilöllisiin kokemuksiin. Mahdollista muutoinkin on, että käytäntötutkimuksen yleisten kuvausten perusteella käytäntötutkimuksesta piirtyy erityislaatuinen ja perinteisiä tutkimuksen tapoja voimakkaammin haastava kuva kuin mitä käytäntötutkimuksilta kenties käytännössä edellytetään ja tavoitellaan.

Suomalainen akateeminen sosiaalityön ympäristö on ollut käytäntötutkimukselle todennäköisesti huomattavasti helpompi maaperä kuin esimerkiksi vahvasti kvantitatiivisia tutkimuksellisia lähtökohia korostava ympäristö olisi ollut. Toisaalta käytäntötutkimus ei ainakaan itsestään selvästi tarjoa ratkaisuja niihin ongelmiin, joita suomalaisiin sosiaalityön tutkimuksen painotuksiin on katsottu liittyvän, esimerkiksi yhteistettävän ja miksi-kysymyksiin vastaavan tutkimustiedon puutteeseen (Mäntysaari & Haaki 2007) sekä relativismiin kohdistuvaan hämmennykseen (esim. Mäntysaari 2005; Mäntysaari 2006).

Kaikkiaan tarkastelemani tekstit ovat varsin yleisluontoisia ja jättävät paljon avoimia kysymyksiä. Tekstien voi tulkita saaneen mahdollisesti vaikutteita

niin tyylillisesti kuin osin suoraan sisältönsäkin puolesta ”sosiologisen teorian kolmannesta lajityypistä” aikalaisdiagnoosista (Noro 2000), jossa painotus on ollut suurten linjojen ja kehityskulkujen kuvailemisessa ja jossa näin on osittain luovuttu tieteellisen pikkutarkkuuden vaatimuksista. Käytäntötutkimuksen esittelyjen yleisluontoisuus ilmentää myös käytäntötutkimuksen avoimuutta ja tiukkoja määritelmiä kaihtavaa luonnetta sekä haluttomuutta sitoutua mihinkään tiettyyn yksittäiseen teoriaperinteeseen (tästä esim. Julkunen & Karvinen-Niinikoski 2014, S2; Kääriäinen 2012, 90–91). Esimerkiksi ensimmäinen käytäntötutkimusta käsittelevä kansainvälinen julkilausuma, The Salisbury Statement, sisältää selkeiden käytäntötutkimuksen lähtökohien määrittämisen sijaan enemmänkin kysymyksiä koskien sitä, millaisin tutkimuksellisin valinnoin käytäntötutkimuksen keskeinen lähtökohta, käytäntöä hyödyttävän tiedon tuottaminen ja käytännön parantaminen, voidaan käytännössä toteuttaa (Practice Research: The Salisbury Statement 2012). Niin ikään toisessa julkilausumassa korostetaan käytäntötutkimusta ”käytännön ja tutkimuksen kohtauspaikkana”, joka tulee erikseen ”neuvotella joka kerta ja kaikkialla, missä sitä tehdään” (Helsinki Statement on Social Work Practice Research 2013).

Voidaankin ajatella, että jokaisen tutkijan tulee tehdä käytäntötutkimuksensa epistemologiset ja muut ratkaisut itse ja punnita niitä suhteessa kulloiseenkin kontekstiin. Toisaalta epämääräisyys tekee vaikeaksi käytäntötutkimuksen rajojen määrittämisen ja näin käytäntötutkimuksen idean kriittisen analysoimisen. Tämä on ongelmallista ottaen

huomioon se, että käytäntötutkimusta on pyritty tuomaan esille ainakin osittain sisäisesti koherenttina käsitteenä ja innovaationa. Vaarana on, että käytäntötutkimuksesta tulee käsite, jota aletaan käyttää esimerkiksi sosiaalityön opiskelijoiden toimesta – näiden määritellesä omien tutkielmiensa teoreettisia sitoumuksia – ikään kuin tieto käsitteen merkityksestä olisi yhteisesti jaettu, vaikka käsite todellisuudessa on hyvin epäselvä. Mikäli käytäntötutkimuksen määritelmä halutaan pitää väljänä, voidaan käsitteen tarpeellisuus toisaalta kyseenalaistaa ja kysyä, eikö kaiken sosiaalityön tutkimuksen tulisi olla, tavalla tai toisella, sosiaalityön käytäntöä hyödyttävää.

Monia varsin avoimiksi jääviä käytäntötutkimuksen epistemologisia, esimerkiksi relativismiin liittyviä, kysymyksiä voidaan pitää eettisesti hyvinkin merkittävänä. Kaikkiaan epätietoisuus kytkeytyy pitkälti siihen, kuinka voimakkaasti käytäntötutkimus loppujen lopuksi pyrkii haastamaan perinteisinä pidettyjä tutkimustoiminnan ja tieteellisen raportoinnin tapoja. Käytäntötutkimusta käsittelevissä teksteissä puhutaan paljon esimerkiksi dialogista. Esille ei kuitenkaan useinkaan tuoda suoraan sitä, missä määrin dialogisuudella viitataan lähinnä tutkimuksen suunnittelun sekä tutkimustulosten esittelyn ja soveltamisen vaiheisiin, missä määrin taas dialogiset kohtaamiset nähdään myös käytäntötutkimuksen keskeisenä tiedonhankinnan menetelmänä ja koko tutkimusprosessia lävistävänä ja voimakkaasti uudistavana piirteenä.

Käytäntötutkimusta käsittelevät tekstit haastavat pohtimaan 'tieteellisen

tutkimustiedon' ja 'kokemustiedon' käsitteitä ja keskinäistä suhdetta. Teksteissä korostuu usein tutkimustiedon ja kokemustiedon tasavertaisuuden ajatus. Toisaalta käytäntötutkimuksen taas katsotaan mitä ilmeisimmin tuottavan nimenomaan 'tieteellistä tutkimustietoa' – toki siten, että 'tutkimus' ja 'tiede' ovat käytäntötutkimuksen ideassa uudelleenmuokkauksen kohteina. Melko epäselväksi jää, millaisia loppujen lopuksi katsotaan olevan niiden prosessien, joiden kautta kokemustieto muokkautuu käytäntötutkimuksissa omanlaisekseen tieteelliseksi tutkimustiedoksi. Voidaanko oikeastaan puhua eri tiedonlajien tasavertaisuudesta, vai onko kokemustieto sittenkin eräänlaista tieteelliseksi tutkimustiedoksi jaostettavaa raaka-ainetta?

Käytäntötutkimuksen käsitettä on käytetty jo varsin pitkään. Jatkossa olisi nähdäkseen tärkeää käsitteen selkiyttäminen, sen ulottuvuuksien kuten myös käytäntötutkimuksen käytännön sovellusten analysoiminen ja kriittinen tarkasteleminen. Tätä tarkastelua tarvitaan erityisesti, mikäli käytäntötutkimusta halutaan ylläpitää omana, erityisenä ja lähtökohtiaan perustelevana ja niitä analyttisesti tarkastelevana kykenevänä tutkimuksellisenä lähestymistapana eikä pelkkänä mainosmaisena iskusanana.

VIITTEET

1 Kiitän anonyymejä refereearvioitsijoita monista artikkelin kehittämistä tukeneista kommentteista ja vinkeistä.

2 Kaikkiaan tarkasteltaviani ovat olleet seuraavat käytäntötutkimusta käsittelevät tekstit: Karvinen-Niinikoski 2005; Satka ym. 2005b; Saurama & Julkunen 2009;

Driessens ym. 2011; Goldkuhl & Julkunen 2011; Julkunen 2011; Kääriäinen 2012; Practice Research: The Salisbury Statement 2012; Satka 2012; Saurama & Julkunen 2012; Helsinki Statement on Social Work Practice Research 2013; Julkunen 2014; Julkunen & Karvinen-Niinikoski 2014; Webber ym. 2014. Lisäksi olen hyödyntänyt Mirja Satkan (2015) käytäntötutkimuksen tieteenteoreettisia lähtökohtia käsitellyttä luentoa.

3 Ajatus empiiristen käytäntötutkimushankkeiden kartoittamisesta nostaa samalla esille tämänkin artikkelin aiheen kannalta keskeisen kysymyksen käytäntötutkimuksen erityispiirteistä. Kysymyksiä herättää esimerkiksi se, mikä osa – vaiko kaikki – tutkimuksellisen-kehityksellisestä hankkeesta on käytäntötutkimusta ja millaiset julkaisut ovat käytäntötutkimuksen piirissä tutkimusjulkaisuksi miellettyjä. Kuinka pitkälle käytäntötutkimus siis haastaa perinteisinä pidettyjä tieteellisen tiedonkeruun ja julkaisemisen käytäntöjä? Esimerkiksi opiskelijoiden tekemissä käytäntötutkimuksissa käytäntötutkimuksellisuus tarkoittaa usein sosiaalityön työyhteisöjen ideoimia tutkimusaiheita, yhteisiä tutkimuksen suunnittelupalavereita sekä tutkimustulosten esitlemistä ja niistä keskustelemista työyhteisön kanssa. Tutkimushankkeiden tiedonkeruun, analysointi- ja raportointivaiheet saattavat sen sijaan muistuttaa varsin tavanomaisia, yksittäisen tutkijan toimintaan nojaavia tieteellisen tutkimuksen tekemisen tapoja, joihin ei kuulu esimerkiksi tutkimusaineiston analysoiminen yhdessä tutkimukseen osallistuneiden kanssa (ks. Opiskelijoiden käytäntötutkimuksia 2015). Heikki Waris – instituutin omilla verkkosivuilla olevassa käynnissä olevien käytäntötutkimushankkeiden listauksessa (Käynnissä olevia käytäntötutkimushankkeita 2015) on mukana useita hankekuvauksia, joiden pohjalta käytäntötutkimuksellisuus näyttyy löyhänä ideana käytäntöihin kohdistuvasta ja käytäntöä hyödyttävästä tutkimuksesta – ei radikaaleina irtiottoina perinteisistä tutkimuksen tekemisen tavoista. Myös oman väitöstutkimukseni (Tapola-Haapala 2011), jota en itse ole kutsunut käytäntötutkimukseksi, on joskus tulkittu olevan käytäntötutkimusta tai ainakin lähellä sitä. Toisaalta taas pienehkö tutkimushanke, jossa parhaillaan

olen mukana ja johon katson liittyvän varsin monia käytäntötutkimukseen yhdistettyjä piirteitä, on prosessin aikana tullut määritellyksi myös ei-käytäntötutkimukseksi siksi, että sen ideointi tapahtui pitkälti yhden käytännön toimijan eikä toimijoiden yhteistyön kautta ja että suoritettiin työpajoissa kerätyn tutkimusaineiston (raaka-) analyysin yksin. Jotta empiirisiä käytäntötutkimuksia voitaisiin analysoida, tulisi siis ensin päättää, missä menevät käytäntötutkimuksen rajat ja kenelle näitä rajoja koskeva määrittelyvalta annetaan.

KIRJALLISUUS

- Archer, Margaret (2003) *Structure, Agency and the Internal Conversation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Bhaskar, Roy (1979) *The Possibility of Naturalism. A Philosophical Critique of the Contemporary Human Sciences*. Brighton: Harvester Press.
- Bhaskar, Roy (1986) *Scientific Realism and Human Emancipation*. London: Verso.
- Bhaskar, Roy (1989) *Reclaiming Reality. A Critical Introduction to Contemporary Philosophy*. London: Verso.
- Danermark, Berth & Ekström, Mats & Jakobsen, Liselotte & Karlsson, Jan Ch. (2002) *Explaining Society. Critical realism in the social sciences*. London & New York: Routledge.
- Dewey, John (1929/1999) *Pyrkimys varmuuteen*. Helsinki: Gaudeamus.
- Alkuperäisteos (1929) *The Quest for Certainty. A Study of the Relations of Knowledge and Action*. New York: Min-ton, Balch & co.
- Diebel, Alice E. (2008) *Neutrality in Qualitative Research*. Teoksessa Lisa M. Given (toim.) *The SAGE Encyclopedia of Qualitative Research Methods*. Volume 2. London ym: SAGE Publications, 555–556.
- Driessens, Kristel & Saurama, Erja & Fargion, Silvia (2011) *Research with Social Workers to Improve their Social Interventions*. *European Journal of Social Work* 14 (1), 71–88.
- Flyvbjerg, Bent (2001) *Making Social Science Matter. Why Social Inquiry Fails and How It Can Succeed Again*. New York: Cambridge University Press.

- Gambrill, Eileen (2001) *Social Work: An Authority-Based Profession*. *Research on Social Work Practice* 11 (2), 166–175.
- Gambrill, Eileen (2006) *Social Work Practice. A Critical Thinker's Guide*. Second Edition. Oxford & New York: Oxford University Press.
- Gambrill, Eileen (2011) Evidence-based practice and the ethics of discretion. *Journal of Social Work* 11 (1), 26–48.
- Gibbons, Michael & Limoges, Camille & Nowotny, Helga & Schwartzman, Simon & Scott, Peter & Trow, Martin (1994) *The New Production of Knowledge. The Dynamics of Science and Research in Contemporary Societies*. London: SAGE Publications.
- Goldkuhl, Göran & Julkunen, Ilse (2011) Theory and inquiry in practice research: Introduction. *Systems, Signs & Actions* 5 (1), 1–6.
- Habermas, Jürgen (1968) *Technik und Wissenschaft als "Ideologie"*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Habermas, Jürgen (1987) *The Theory of Communicative Action*. Vol. 2. *Life World and System: A Critique of Functional Reason*. Boston: Beacon Press.
- Hales, Steven D. (1997) A Consistent Relativism. *Mind* 106 (421), 33–52.
- Hall, Christopher & Juhila, Kirsi & Matarrese, Maureen & van Nijnatten, Carolus (toim.) (2014) *Analysing Social Work Communication. Discourse in Practice*. London: Routledge.
- Hammersley, Martyn (2002) Research as Emancipatory: the Case of Bhaskar's Critical Realism. *Journal of Critical Realism* 1 (1), 33–48.
- Haverinen, Riitta (2005) Toimintaympäristöt sosiaalityön käytäntötutkimuksen haasteena. Teoksessa Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia-kustannus, 99–123.
- Heikki Waris – instituutti (2015) Verkkosivu osoitteessa http://www.socca.fi/tietoa_soccasta/heikki_waris_-instituutti Luettu 11.4.2015.
- Helsinki Statement on Social Work Practice Research (2013). <http://blogs.helsinki.fi/practice-research-conference-2012/files/2013/06/Helsinki-Statement-Final-June-2013.doc-pdf.pdf> Luettu 15.12.2014.
- Houston, Stan (2001) Beyond Social Constructionism: Critical Realism and Social Work. *British Journal of Social Work* 31 (6), 845–861.
- Houston, Stanley (2005) Philosophy, Theory and Method in Social Work. Challenging Empiricism's Claim on Evidence-based Practice. *Journal of Social Work* 5 (1), 7–20.
- Hyvän olon tila – kehittämisohjelma 2012–2013. http://www.socca.fi/kehittaminen/aikuissosiaalityo/aiempaa_kehittamista/hyvan_olon_tila_-kehittamisohjelma. Luettu 15.12.2014.
- Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko & Lahti, Tuukka (toim.) (2005) *Toinen tieto. Kirjoituksia huono-osaisuuden tunnistamisesta*. Helsinki: Stakes.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) (1995a) *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (1995b) *Tulkitseva sosiaalityö*. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma*. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 9–31.
- Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) (1999) *Constructing Social Work Practices*. Surrey: Ashgate.
- Juhila, Kirsi (1999) Kulttuurin jatkuvasti rakentuvat kehät. Tilanteisesta kulttuuriseen kontekstiin. Teoksessa Arja Jokinen, Kirsi Juhila & Eero Suoninen (toim.) *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Tampere: Vastapaino, 160–198.
- Julkunen, Ilse (2011) Knowledge-Production Processes in Practice Research – Outcomes and Critical Elements. *Social Work & Society* 9 (1), 60–75. <http://www.socwork.net/sws/article/view/7>
- Julkunen, Ilse (2014) *Praktikforskning i ett relationsperspektiv*. *Janus* 22 (1), 77–83.
- Julkunen, Ilse & Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2014) Editorial. *Nordic Social Work Research* 4(Suppl. 1), S1–S6.
- Karvinen, Synnöve & Pösö, Tarja & Satka, Mirja (toim.) (2000) *Sosiaalityön tutkimus. Metodologisia suunnistuksia*. Jyväskylä

- kylä: SoPhi.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2005) Research orientation and expertise in social work – challenges for social work education. *European Journal of Social Work* 8 (3), 259–271.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2009) Postmoderni sosiaalityö. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus, 131–159.
- Karvinen-Niinikoski, Synnöve (2012) Research orientation and expertise in social work. Teoksessa Edgar Marthinsen & Ilse Julkunen (toim.) *Practice research in Nordic social work. Knowledge production in transition*. London: Whiting & Birch, 27–42.
- Kehrä II. <http://www.socca.fi/kehittaminen/lastensuojelu/kehrä>. Luettu 15.12.2014.
- Kuusisto-Niemi, Sirpa & Kääriäinen, Aino (2005) Hiljaisen tiedon vallasta näkyvän tiedon valtaan – puheenvuoro tiedon näkyväksi tekemisen puolesta. *Janus* 13 (4), 452–460.
- Käynnissä olevia käytäntötutkimushankkeita (2015). <http://blogs.helsinki.fi/heikkiwaris/kaytantotutkimus/kaynnissa-olevia-kaytantotutkimushankkeita/> Luettu 11.4.2015.
- Kääriäinen, Aino (2012) Opiskelijat sosiaalityön käytäntöjen tutkijoina – käytäntötutkimuksen hämäryydestä hienoihin oivalluksiin. Teoksessa Noora Tuohino, Anneli Pohjola & Mari Suonio (toim.) *Sosiaalityön käytännönopetus liikkeessä*. Rovaniemi: Valtakunnallinen sosiaalityön yliopistoverkosto Sosnet, 88–107. <http://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=64b15976-1b21-4e9d-9ae7-a4c60543ea88>. Luettu 18.10.2014.
- López, José & Potter, Garry (toim.) (2001) *After Postmodernism: An Introduction to Critical Realism*. London & New York: The Athlone Press.
- Lunabba, Harry (2013) När vuxna möter pojkar i skolan – insyn, inflytande och sociala relationer. Mathilda Wrede – institutets forskningsserie 1/2013. http://www.fskompetenscentret.fi/Site/Data/2067/Files/PUBL_FORSK_01_2013_Avhandling%20Lunabba4497.pdf. Luettu 15.12.2014.
- Mathilda Wrede – institutet (2015). http://www.fskompetenscentret.fi/mathilda_wrede_institutet/. Luettu 11.4.2015.
- Merton, Robert K. (1973) *The Sociology of Science. Theoretical and Empirical Investigations*. Chicago & London: The University of Chicago Press.
- Mutka, Ulla (1998) Sosiaalityön neljäs käänne. Asiantuntijuuden mahdollisuudet vahvan hyvinvointivaltion jälkeen. Jyväskylä: SoPhi.
- Mäntysaari, Mikko (2003) Laadullinen tutkimus sosiaalityön tutkimuksessa. Luento Sosiaalityön tutkijakoulun aloitusseminaarissa 8.9.2003. <http://users.jyu.fi/~mmantys/laadullinen.pdf>. Luettu 18.10.2014.
- Mäntysaari, Mikko (2005) Propitious Omens? Finnish Social Work Research as Laboratory of Change. *European Journal of Social Work* 8 (3), 247–258.
- Mäntysaari, Mikko (2006) Tarkentuva tieto sosiaalityössä. Teoksessa Pekka Kuusela & Vuokko Niiranen (toim.) *Realismin haaste sosiaalityöissä*. Kuopio: UNIpress, 137–163.
- Mäntysaari, Mikko & Haaki, Raili (2007) Suomalainen sosiaalityön väitöskirjatutkimus vuosina 1982–2006. *Janus* 17 (4), 357–366.
- Mönkkönen, Kaarina (2002) Dialogisuus kommunikaationa ja suhteena. Vastaamisen, vallan ja vastuun merkitys sosiaalialan asiakastyön vuorovaikutuksessa. *Julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet* 94. Kuopio: Kuopion yliopisto. <http://wanda.uef.fi/uku-vaitokset/vaitokset/2002/isbn951-781-933-1.pdf>. Luettu 15.12.2014.
- Mönkkönen, Kaarina (2007) Vuorovaikutus. *Dialoginen asiakastyö*. Helsinki: Edita.
- Niemelä, Pauli (2008) Sosiaalityö sosiaalityöteenä. Teoksessa Piia Puurunen, Mari Suonio & Marja Väänänen-Fomin (toim.) *Tutkiva sosiaalityö. Sosiaalityön tiede- ja teoriaperusta*. Helsinki: Talentia-lehti / Sosiaalityön tutkimuksen seura, 17–27. <http://www.sosiaalityontutkimuksenseura.fi/Tutkiva%20sosiaalityo/Tutkiva%20sosiaalityo%202008%20net+ISSN-numero.pdf> Luettu 10.3.2015.
- Niiniluoto, Ilkka (2006) Kriittinen tieteellinen realismi. Teoksessa Pekka Kuusela

- & Vuokko Niiranen (toim.) Realismin haaste sosiaalitieteissä. Kuopio: UNIPress, 23–44.
- Noro, Arto (2000) Aikalaisdiagnoosi sosiologisen teorian kolmantena lajityyppinä. *Sociologia* 37 (4), 321–329.
- Nummela, Tuija (2011) Asiakkaan asema ja oikeuksien toteutuminen aikuisosiaa- lityössä. Kuopio: Itä-Suomen yliopisto, Dissertations in Social Sciences and Business Studies No 17. http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-0365-5/urn_isbn_978-952-61-0365-5.pdf. Luettu 15.12.2014.
- Opiskelijoiden käytäntötutkimuksia (2015). http://www.socca.fi/tutkimus/kaytantotutkimus/opiskelijoiden_kaytantotutkimuksia Luettu 11.5.2015.
- Patomäki, Heikki & Wight, Colin (2000) After Postpositivism? The Promises of Critical Realism. *International Studies Quarterly* 44 (2), 213–237.
- Peirce, Charles S. (2001) Johdatus tieteen logiikkaan ja muita kirjoituksia. Tampere: Vastapaino.
- Pekkarinen, Elina & Tapola-Haapala, Maria (2009) Kriittinen realismi sosiaalityössä – tiedontuotannosta emansipaatioon. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 183–205.
- Pekkarinen, Elina (2010) Stadilaispojat, rikokset ja lastensuojelu. Viisi tapaustutkimusta kuudelta vuosikymmeneltä. Julkaisu 102. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto / Nuorisotutkimusseura.
- Pekkarinen, Elina (2014) Positiomalli rakenteellisen sosiaalityön tukena. Teoksessa Anneli Pohjola, Merja Laitinen & Marjaana Seppänen (toim.) Rakenteellinen sosiaalityö. Sosiaalityön tutkimuksen vuosikirja 2014. Kuopio: UNIPress, 214–233.
- Pihlström, Sami (2008) Pragmatismi filosofisena perinteenä. Teoksessa Erkki Kilpinen, Osmo Kivinen & Sami Pihlström (toim.) Pragmatismi filosofiassa ja yhteiskuntatieteissä. Helsinki: Gaudeamus, 21–51.
- Pihlström, Sami (2014) Idealismi ja realismi. <http://filosofia.fi/node/6717> Luettu 11.4.2015.
- Poikela, Ritva (2010) Asiakassuunnitelma asiakaslähtöistä auttamista tavoitteellistamassa. Kohteen rakentumisen moniääninen menetelmä. Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja 2010:5. Helsinki: Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/23462/asiakass.PDF?sequence=2>. Luettu 15.12.2014.
- Practice Research: The Salisbury Statement. (2012) Liite julkaisussa Edgar Marthinsen & Ilse Julkunen (toim.) Practice Research in Nordic social work. Knowledge production in transition. London: Whiting & Birch.
- Rajavaara, Marketta (2005) Tutkivasta sosiaalityöstä sosiaalialan osaamiskeskukseen. Teoksessa Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 47–72.
- Raunio, Kyösti (1999) Positivismi ja ihmistiede. Sosiaalitutkimuksen perustat ja käytännöt. Helsinki: Gaudeamus.
- Raunio, Kyösti (2009) Positivismi – havaintoon perustuva teoria. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) Sosiaalityö ja teoria. Jyväskylä: PS-kustannus, 161–181.
- Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski Synnöve & Nylund, Marianne & Hoikkala, Susanna (toim.) (2005a) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus.
- Satka, Mirja & Karvinen-Niinikoski, Synnöve & Nylund, Marianne (2005b) Mitä sosiaalityön käytäntötutkimus on? Teoksessa Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) Sosiaalityön käytäntötutkimus. Helsinki: Palmenia-kustannus, 9–19.
- Satka, Mirja (2012) Sosiaalityö yhteiskunnallisen vuorovaikutuksen rakentajana. Juhlaesitelmä Helsingin yliopistossa 5.12.2012. http://www.socca.fi/files/2703/Juhlaluento_Mirja_Satka_05.12.2012.pdf. Luettu 18.10.2014.
- Satka, Mirja (2015) Sosiaalityön käytäntötutkimuksen tieteenteoreettiset lähtökohdat. Luento Sosnet-yliopistoverkoston verkkoseminaarissa Verkko-seminaari tieteenteoreettisista kysymyksistä 27.3.2015.

- Saurama, Erja & Julkunen, Ilse (2009) Lähestymistapana käytäntötutkimus. Teoksessa Mikko Mäntysaari, Anneli Pohjola & Tarja Pösö (toim.) *Sosiaalityö ja teoria*. Jyväskylä: PS-kustannus, 293–314.
- Saurama, Erja & Julkunen, Ilse (2012) Approaching practice research in theory and practice. Teoksessa Edgar Marthinsen & Ilse Julkunen (toim.) *Practice research in Nordic social work. Knowledge production in transition*. London: Whiting & Birch, 171–192.
- Seikkula, Jaakko (1995) From monologue to dialogue in consultation with larger systems. *Human Systems Journal* 6 (1), 21–42.
- Steup, Matthias (2005) Epistemology. Teoksessa *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/entries/epistemology/> Luettu 10.3.2015.
- Swoyer, Chris (2003) Relativism. Teoksessa *Stanford Encyclopedia of Philosophy*. <http://plato.stanford.edu/entries/relativism/> Luettu 10.3.2015.
- Tapola-Haapala, Maria (2011) Sosiaalityön ammattilaiset refleksiivisinä toimijoina. Tutkimus erikoistumiskoulutuksesta Margaret Archerin teorian valossa. *Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisu* 2011:4. Helsinki: Helsingin yliopisto. <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/26077/sosiaali.pdf?sequence=1>. Luettu 18.10.2014.
- Walls, Georg (2005) Sosiaalityön käytäntötutkimus – koordinaatteja ja paikkannuksia. Teoksessa Mirja Satka, Synnöve Karvinen-Niinikoski, Marianne Nylund & Susanna Hoikkala (toim.) *Sosiaalityön käytäntötutkimus*. Helsinki: Palmenia-kustannus, 23–46.
- Webber, Martin & Hardy, Mark & Cauvain, Simon & Kääriäinen, Aino & Satka, Mirja & Yliruka, Laura & Shaw, Ian (2014) W(h)ither the academy? An exploration of the role of university social work in shaping the future of social work in Europe. *European Journal of Social Work* 17 (5), 627–640.
- Yhdessä aikuissosiaalityötä (2015). <http://www.socca.fi/aikuissosiaalityo/dialogisuus> Luettu 11.4.2015.
- Yliopistolaki 24.7.2009/558.